

dination. Men ännu förunderligare skall det synas, att en hovpredikant och därtill en adelig hovpredikant bliver missionär. I dessa båda avseenden är av svenska präster troligen Wrangel den ende i sitt slag.» Många slitningar och strider uppstod också mellan Wrangel och hans ämbetsbröder i Amerika.

Carl Magnus Wrangel anlände till Amerika på våren 1759. Det som mötte honom var att den kyrkliga organisationen delvis befann sig i upplösning på grund av stridigheter mellan församlingsmedlemmarna och prästerna och dessa senare inbördes. Den 31-åriga Wrangel fick många uppgifter. Han skulle vara självskrivnen ordförande vid de tre gånger om året föreskrivna prästmötena, omväxlande i de tre pastoraten, och vid omröstningar ha två röster. Han skulle ha rätt att deltaga vid sockenstämmor i de andra församlingarna och där föra presidium. Det var viktigt att upprätthålla goda kontakter med de tyska prästerna i grannförsamlingarna. Den nye kyrkoherden skulle »nyttja alla tillfällen att avsända säkra och utförliga berättelser till domkapitlet i Sverige om församlingarnas tillstånd». En viktig uppgift för Wrangel var att se till att »prästerna skola om svenska språkets vidmakthållande hava all upptänkelig vård och icke utan nödtvång därifrån vika».

Wrangel var praktiskt duglig men uppträdde något högdraget mot sina underordnade. Det blev klagomål till domkapitlet i Uppsala och Wrangel blev återkallad 1769, efter tio års verksamhet i Amerika. Vid det förhör som anställdes med honom vid hans hemkomst blev han helt rentvådd. Bland annat kunde han rapportera om en betydande väckelse bland de andligt försummade emigranterna och att han ofta fått predika inför stora ska-

ror under bar himmel. Under Wrangels tid tillkom två nya kyrkor, och själv ledde han byggandet av en ny skola i Wicacoa. Överhuvudtaget ryckte han upp skolväsendet inom de svenska församlingarna.

Efter hemkomsten återinträdde Wrangel i sin hovpredikantsyssla och blev 1771 överhovpredikant. År 1772 utnämndes han till kyrkoherde i Sala med bibehållande av sin befattning vid hovet, som han behöll fram till 1777.

Wrangel tog initiativ till att efter engelskt mönster inrätta Samfundet Pro fide et christianismo. Han skall även genom en tredje person ha underrättat konung Gustav III om en sammansvärjning för att arresteras konungen. Som en följd av detta verkställdes 1772 års revolution i hast.

Referenser

- Bélinki, K. (m. fl.), Rosenknopp och yllestopp. *Helsingfors stadsmuseum, utställningskatalog*, Helsingfors 1985.
- Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*. Band 21, Örebro 1855, s. 128–133.
- Christie, A. (Mrs), *Samplers & Stitches*, London 1920, senaste nytryck 1989.
- Ekström, G., *Västerås Stifts Herdaminne. Stiftshistoriskt och stiftsbiografiskt uppslagsverk*, II:2 1700-talet. Västerås 1990, s. 1022–1023.
- Foster, V., *Bags and purses*. London 1982.
- Jacobsson, N., *Svenska öden vid Delaware 1638–1831*. Stockholm 1938.
- Jacobsson, N., *Bland Svenskamerikaner och Gustavianer. Ur Carl Magnus Wrangels levnadshistoria 1727–1786*. Stockholm 1953.
- Mary Thomas's Dictionary of Embroidery Stitches, London, nytryck 1949.
- Månsson, T., Wrangel, Carl Magnus. *Svenska Män och Kvinnor*, vol. 8, Stockholm 1955, s. 433.
- Nathorst-Böös, E., *Börs och bössa*. Uppsala 1970.

Anna Borggren och Ian Wiséhn

En runinskrift från yngre romersk järnålder. Ett uppländskt fynd på keramik

Under åren 1958–1964 bedrev arkeologiska institutionen vid Uppsala universitet seminariegravningar på Dragbygravfältet i Skuttunge sn i Uppland ca 15 km norr om Uppsala. Av

de registrerade 328 anläggningarna undersöktes 142 gravar med totalt 202 bisättningar (Lindborg & Schönbeck 1992 s. 20 ff.).

Våren 1963 utgrävdes en rund stensättning

Fig. 1. Krukskärva med runor från grav 86 på Dragbygravfältet i Uppland. Foto M. Schönbeck.

med kantkedja, anläggning 86. Den var 6 m i diameter och ca 0,6 m hög. Stenpackningen var treskiktad. Strax söder om anläggningens centrum och omedelbart under det översta stenlagret påträffades en av rötter starkt skadad benurna av keramik. Kärlet antogs vara från yngre förromersk järnålder. På en liten svagt välvd skärva från detta kärl, 28×21 mm stor och med en tjocklek av ca 7 mm, påträffades en inskription bestående av fyra små ristade runor (fig. 1). Inskriptionen har suttit på kärlets utsida. Detta fynd skapade en viss uppståndelse, men fyndet avfärdades som ett sentida »studentarbete». Sådana practical jokes var vanliga under seminariegrävningarna i Dragby. Denna tolkning resulterade i att skärvan inte nämndes i rapporten, utan kärlet benämns kort och gott »oornerat».

Ytterligare keramik påträffades i anläggningens primärgrav, som låg i en centralt belägen urnegrop under stenpackningen. Denna keramik kan dateras till yngre bronsålder-förromersk järnålder period I (Lindborg & Schönbeck 1992 s. 68; Becker 1961 s. 5 ff.).

I samband med en total genomgång av Dragbykeramiken, vid arbetet med min och Henrik Lindborgs gemensamma CD-uppsats, iaktogs återigen runskärvan. Då vi var helt ovetande om att inskriptionens äkthet tidigare hade ifrågasatts undersökte vi den i mikroskop. Denna undersökning visade att runorna

Fig. 2. Detalj av huvudstav och de två bistavarna från f-runan. Mitt på bildens vänsterkant syns det att leran varit mjuk vid inristandet. Foto M. Schönbeck.

hade ristats in före bränningen medan leran fortfarande var mjuk (Lindborg & Schönbeck 1992 s. 71 f.). Det var till och med möjligt att se brottspåren från den pinne med vars hjälp runorna hade ristats (fig. 2 och 3).

Marit Åhlén på Riksantikvarieämbetet, Enheten för runor, har granskat inskriften och bekräftat att det verkligen är frågan om fyra runtecken. Hon har även konstaterat att runorna tillhör den urnordiska runraden och kan dateras till yngre romersk järnålder (Åhlén, brev 19.11.1992). Detta betyder att runinskriften bör vara den äldsta kända på keramik i Norden, möjligen även i Europa. I den genomgångna litteraturen har inga runor hörande till den urnordiska runraden påträffats på keramik (Krause 1966; Page 1973; Moltke 1985; efter manuskriptets inlämnande har skärvan kortfattat presenterats i *Fornvännen* 1993, s. 34 f.).

Den första runan är ett þ (th) eller ett ƿ (w) med mycket stor påse. Den andra runan är ƿ (n), den tredje ƿ (f) och den sista ƿ (u). Varken **thnfu** eller **wnfu** ger någon direkt tolkbar inskrift.

Fig. 3. Detalj av u-runan. Spåren efter ristverktyget. Foto M. Schönbeck.

Enligt Marit Åhlén har det knappast funnits någon ristning före den första runan, men möjligen efter den sista eftersom den står nära skärvans brottkant. Då de tre första konsonanterna inte kan vara början av ett ord eller namn, måste antingen några runor vara överhoppade, eller också rör det sig om initialbeteckningar, dvs. första bokstaven i fyra ord (Åhlén, brev 19.11.1992).

En möjlig förklaring till inskriptionen är en nordisk efterapning av de romerska tillverkarstämplarna på keramik. Att döma av skärvans välvning kan man anta att den suttit på kärlets buk eller vid dess skuldra, vilket även är en vanlig placering av tillverkarstämplar på romersk terra sigillata och förrådskärl som amforor (Peacock & Williams 1986 s. 9).

De romerska tillverkarstämplarna stod antingen för krukmakaren, tillverkningsort, eller i terra sigillatans fall tillverkaren av formen. Förrådskärlen kunde även ha stämplarna som beskrev kärlets innehåll. Samtliga dessa stäm-

peltypen består i regel av förkortningar eller enbart av initialer (Johns 1971 s. 15 ff.; Peacock & Williams 1986 s. 10 ff.).

Dragbykärlet har tydliga spår efter inbrända matrester. Det går inte att utröna om det rör sig om en begravningsmåltid eller ett brukskärl som fått ett nytt användningsområde, då kärlet både har blivit rengjort och lackat av konservator.

Utifrån rundateringen kan inte kärlet vara förromerskt, som tidigare antagits. C^{14} -analys av matrester kan inte genomföras på grund av en alltför nitisk konservering. Det delvis hoplammade kärlet har plan botten, rundad fot och konvex buk. Halsen har troligen varit konkav. Mynningskantens utsida är svagt inåtböjd och insidan profilerad. Mynningen är 7–9 mm tjock och buken är 11–15 mm tjock. Mynningsdiametern är 120 mm, maxbredden (över skuldrorna) är 180 mm och bottendiametern är 140 mm. Höjden kan ha varit omkring 240 mm. De olika formelementen talar för yngre romersk järnålder (Albrechtsen 1968 s. 247 ff.). Utifrån magring, färg och dess likheter med övrig Dragbykeramik kan det runinristade kärlet vara producerat i Dragbyområdet – av en skrivkunnig krukmakare.

Referenser

- Albrechtsen, E. 1968. *Fynske jernaldergrave III. Yngre romersk jernalder*. København.
- Becker, C. J. 1961. *Förromersk jernalder i Syd- och Midtjylland*. Nationalmuseets skrifter. Større beretning, VI. København.
- Johns, C. 1971. *Arretine and Samian Pottery*. London.
- Krause, W. 1966. *Die Runeninschriften im älteren Futhark*. Göttingen.
- Lindborg, H. & Schönbeck, M. 1992. *Dragby och Åby – ett kronologiskt mönster från två gravfält*. CD-uppsats i arkeologi. Uppsala.
- Moltke, E. 1985. *Runes and their origin in Denmark and elsewhere*. Copenhagen.
- Page, R. I. 1973. *Introduction to English runes*. London.
- Peacock, D. P. S. & Williams, D. F. 1986. *Amphorae and the Roman economy, an introductory guide*. London.

Mattias Schönbeck
Rackarbergsgatan 60
S-752 32 Uppsala

